

ספר התיבור וספר המצרף

ספרי מדע ומוסר

לר' ברכיה בר ר' נטרונאי הנקדן

הוצאתים לאור בפעם הראשונה על פי כ"י מינכען וכ"י פארמא
עם תרגום והגהות ומבוא גדול בלשון אנגלי
ובו דברתי על חיי המתבר תולדותיו וספריו
ועל המקורים אשר מהם שאב

חיים המכונה דר' הערמן גאללאנץ

לאנדאן

שנת תרסב לפ"ק

לזכרון עולם

נשמות הורי האהובים והנחמדים

הוא אדוני אבי מורי ורבי עמרת ראשי מורינו הרב

ר' מרדכי שמואל ביה"ד ישראל גאללאנין

אחד מתלמידי הגאונים רבי עקיבא איגר ובעל תפארת ישראל וצ"ל

אשר שמש בקודש מ"ה שנה בבהכ"נ האמברא בלאנדאן

ואמי מורתי עמרת ראשי היקרה בנשים אשת חיל יראת ה'

מרת חנה בת ר' יצחק קאפפערל

זכותם תנן עלינו:

EDITOR'S HEBREW INTRODUCTION

הקדמת המוציא לאור.

הכל צריכים למזל אפילו ס"ת שבהיכל! כ"י העתיקים אשר היו צפונים טמונים וכמוסים באוצרות ובעקדי הספרים, ובארצות התבל מונחים, זה כמה מאות בשנים, אשר עד הנה לא ראו אור הדפוס, ה' בחסדו הקרה לפני הדל והצעיר באלפי יהודה, ואמרתי, במקום שאין אנשים השתדל להיות איש: נתתי לבי אליהם, עשיתי לילות כימים, ומצאתי שהמועט מחזיק מרובה, ורב טוב צפון בם, על כן אמרתי אזכה בם את הרבים: ועתה אודה את בוראי, הנותן ליעף כת, אשר נתן לי לשון לימודים, ועוז ותעצומות, להוציא את חפצי מכה אל הפועל ולהוציא מאפילה לאורה, את מעשי ידי האומן הבקן, הממשיל משלים, גם דלה ממעין החכמה והתבונה, ושאב מים חיים מן הבאר ויתן לשואלו דבר דבר על אפניו, הלא הוא האיש הרם, ר' ברכיה הנקדן אשר בחכמתו דבר על העצים ועל האבנים:

רבים הם מדורשי רשומות אשר כתבו בקיצור על חיי המחבר ועל ספריו, אך שגו ברואה, ומעו במאוד על חייו ועל זמנו ובפרט על תוכן הספרים האלה אשר העליתי אותם עתה על מכבש הדפוס בכרך הזה: כל אלה המתברים והמבקרים (חוץ מתכם אחד מתכמי ע"ה, ודע ראססי שמו) עשו שתי המחברות האלה כאחת בכמות ובאיכות, וגם נתנו אותותיהם אותות, והדורכים בעקבותיהם האמינו בדבריהם ולא אמרו כמאמר חז"ל, גיתי ספר ונחזי: ואמרתי אני בלבי, אסורה נא,

ואראה את המראה הזה, והנה לשנים בירי, לא ראי זה כראי זה, והעז
השוה בהם, כי מבטן אחד יצאו, ומעשה ידי אומן ומחבר אחד הם:
הספר הראשון שמו פלאי, ואנכי קראתיו בשם חיבור, כי זה השם
נאה לו, יען כי חברו ואספו מספרי גאונים קדמונים. הכ"י נמצא באוצר
הספרים בעיר פארמא בארץ איטאליא (482 דע ראססי), והשני
המצרף נעתק מכ"י 65 באוצר הגדול אשר בעיר מינכען בארץ אשכנז:
מתולדות המחבר נודע לנו רק מעט מועיר: עוד נעלמו ממנו,
זמן לידתו ומקום מגורו, אך אחרי שירדתי לתוך עומק ספריו, ושניתים
גם שלשתיים, ועשיתים כסלת נקיה, מנוקים מכל דופי ולמדתי
דבר מתוך דבר, האירו עיני, וראיתי כי הוא נולד בשנים הראשונות
ממאה ה"ב לחשבונם, והוא בסוף מאה השמינית (תתק"ף—תתק"ך) לאלף
החמישי לחשבוננו. אביו היה ר' גטרוגאי ראש משפחת נקדנים מומחים,
וגם בנו (של ר' ברכיה) ואחיו שמואל היו נקדנים, ונקדן הוא שם
הכינוי. הוא ר' ברכיה הנקדן הנזכר במנחת יהודה עה"ת מר' יהודה
בר' אליעזר, אשר חברו בשנת ע"ז לאלף הששי, ונדפס בס' דעת זקנים:
ואולי גם הוא הנקדן הנזכר סתם בתוספות סנהדרין דף כ': ד"ה מלך
מותר וכו'.

מקום מגורו היה בלי ספק בדרומו של צרפת בעיר לונז, עיר
מלאה חכמים וסופרים, כוהר מזהירים, אשר ריחם לא נמר וידם רב
להם בחכמה ובמדע, ובראשם היה הנדיב ר' משולם, כאשר תראה
מתוך הספר, כי ר' ברכיה שלח לו ספרו למנחה ולתשורה. וגם
חכמים אחרים כמו משפחת האבן תבון ומשפחת הקמחי פרחו ויצאו
שם: לפי דעת החוקר יוסף יעקב המכונה JOSEPH JACOBS, ר' ברכיה
גר באינגלטירא, וכתב ספריו בעיר המהוללה אוקספורד, וגם ר' ברכיה
היה לעזר לחכם נוצרי אחד, אלפריד שמו, ומביא ראיה לדבריו כי גם
חכמים אחרים באו ארצה אינגלטירא, וכתבו שמה ספרים, כמו ר'
אברהם אבן עזרא הנזכר לשבת בספרו של ר' ברכיה. אך ראיתו אינה
ראיה, הוא נשען על קנה רצון, באשר כי ראבע חיבר ספרים גם בלוקא

וגם ברומי וכו'. האם כל המחברים האחרים אשר הזכיר ר' ברכיה בספריו ישובו באינגלטירא? הבאו אבן תבון ור' שלמה אבן גבירול ור' סעדיה לגור ולהשתעשע בארץ הזאת? אך גלוי וידוע לכל יודעי דברי ימי ישראל כי רבים מחכמי צרפת עברו ושובו והיו רק כגרים בארץ הזאת. הורתם ותולדתם בלי ספק בצרפת, ואף החכמים הנודעים בשם חכמי אינגלטירא למדו תורה בישיבות צרפת, ויצקו מים על ידי הגאונים הגדולים באשכנז צרפת וספרד: העתיקו כתביהם ולמדו מפירושיהם קודם שגלו לעבר לים, והביאו צדה לדרך באמתחותיהם. ועתה איך נוכל להחליט שר' ברכיה הנקדן גר וכתב ספריו באינגלטירא? ולנכון כי ר' ברכיה חי וכתב ספריו בארץ אחרת. באשר כי תמך יסדות ספריו רק בכתבי הגדולים הספרדים, כמו ר' סעדיה, ור' בחיי, ור' שלמה אבן גבירול: ועוד הוא ראה וידע רק את הספרים שנעתקו מאז אשר לא שופתם עוד עיני תושבי אינגלטירא, ואף גם ההעתקות ר' יהודה אבן תבון נפלו בחבלו בנעימים תיכף אחרי שיצאו מיד הרב המעתיק עוד טרם נתפשטו במקומות אחרים. כאשר הראיתי לדעת במבואי הגדול בלשון אנגלי מעבר הספר הזה. ע"ש: וגם שם עוד הראיתי בראיות ברורות כי אי אפשר היה לר' ברכיה לחבר ספריו במקום אחר רחוק מלונגל כי אם קרוב לגבול ולתחום האיש הנעלה ר' משולם אשר היה שם ושם עיניו על המחבר ר' ברכיה אשר חס תחת צלו: ובמחילת כבודו, ידידי מר' יוסף יעקב שגה ברואה באשר חשב כי "איי הים", במפתח משלי ברכיה הם איי אינגלטירא, ר' ברכיה דבר "על גלגל העולם המתגלגל באיי הים", "איי הים" המה האיים הרבים המפוזרים בים אוקיינוס אשר סביב סביב הולך וחוזר גלגל העולם ולא דבר על האיים המיוחדים:

נשוב עתה לעניננו ונדבר בקצור על הספרים בעצמם, אשר הכינותם והוצאתים לאור בס"ד: הראשון, כמו שרמזתי בתחילה הוא מכל קיצור של ספר האמונות והדעות לר' סעדיה גאון, וגם העתקות מספרים אחרים: ר"ב אסף וקבץ מלא חפניו מספרי מדע ומוסר, ושאר מים

ממעיני הישועה, מספרי ר' אברהם אבן עזרא, ומתקון מדות הנפש, וממבחר הפנינים לר' שלמה אבן גבירול ומספר תורת חובות הלבבות לר' בחיי בר' יוסף, וגם דלה דלה מים התלמוד וממדרשים שונים, ומן הספר שהעתיק מלשונות הגוים ללשונו וגם מס' סוד הסודות המיוחס לאריסמו, ועוד רבים כמוהם, וחבר "חיבור" ספר כולל ענינים מועילים לנפש הפצה להשקותם ממעיני החכמה התבונה ויראת השם:

השני המצרף נראה עתה כי הוא קיצור מן ספר החיבור, אבל בכמה מקומות הרחיב את גבולו, ועוד הוסיף נופך משלו: מסגנון לשונו בשני הספרים האלה אשר חבר, ניכר כי ר' ברכיה לא ראה ס' האמונות והדעות על פי העתקת אבן תבון, כי לנכון עוד לא היתה נולדה בעולם בעת אשר חבר את ספרו, אך שם בסיס לחיבורו את ההעתקה הישנה, אשר גם היא עוד גנוזה בכ"י בעקד הספרים במינכען אשר זכיתי לראותה:

אין ספק כי ההעתקה הזאת קדומה רבות בשנים להעתקת אבן תבון. בה שימש בקודש בעל "שיר היחוד" ועוד אחרים כמוהו באשכנו צרפת ובספרד. ולדעתי ההעתקה הזאת נעתקה בארצות המזרח, ואולי בארץ ישראל, למלאות רצון המתאווים ללמוד חכמה ומדע עליונה מספרו של ר' סעדיה, ולא היו בקיאים בלשון ערב: לשון העתקה זו כבדה מאוד, ומחברה יצר וברא מבטאים חדשים, וגם שם בצקלוננו מלים הנמצאים בפיוטים קדומים, וגם אשר יסודותם בלשון סורסי. מהעתקה זאת למד ר' ברכיה לשנן לשונו בספריו ובמשליו, ובשפתו הלך בעקבות מליצי פרובינצא וספרד.

ועתה אעלה על גרם המעלות ואערוך לפניכם איזה מספריו יצא ראשון לאביו המחבר. לפי השערת דעת, החיבור, לו משפט הבכורה, הוא תחלת מלאכת מחשבת של ר' ברכיה. והשני, הוא המצרף, כי הוא בכלליו ובפרטיו קיצור החיבור הנ"ל. הספר משלי שועלים אחרון הוא לכל ספריו וילד זקונים הוא להרב הנ"ל:

הוא גם כן חבר או העתיק מלשונות הגוים ספר המדבר על האבנים הנקרא "לפידאריאום" וספר "דודי ונכדי" שאלות ותשובות על המבע, עודם הם בכתובים, וגם מוכנים לדפוס, ובמהרה יראו אור בעז"ה:

ועתה אשים קנצי למלי כי הרחבתי והגדלתי גם דברתי על המחבר ועל ספריו במבואי הגדול בלשון אנגלי ע"ש:

והאל העונה לכל השאלות אשר גמלני בחסדו להוציא לאור אוצר חתום ובלום כזה, וזכני ללמוד וללמד, יזכני להוציא לאור גם הספרים האחרים של הרב המחבר הזה. ואליכם אישים אקרא אל תדינוני לכף חוב, אם תמצאו בו שגיאות. כי שגיאות מי יבין? והיה הספר הזה לזכר עולם ולמזכרת אהבה לבני היקרים שיחיו, ואני תפלה שהיושבי בשמים ידריכם בדרך נכוחה, וידביקם בתורתנו הקדושה, וה' יזכה אותי ואת אשתי העדינה והאהובה מרת טויבא שת' לגדלם לתורה, לחופה, ולמעשים טובים:

חיים במוהרר־ מרדכי שמואל גאללאנץ

לאנדאן, שנת וישב מצרף ומחר והיו מנחה לפק: